

Grzywna, Józef

"Polityka oświatowa stronnictw ludowych w latach 1918-1932",
Mieczysław Pietrusiewicz, Słupsk 1981 :
[recenzja]

Przegląd Historyczny 74/3, 568-570

1983

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

rzyszał z powodzeniem z doświadczeń polityka; czy jednak zapatrzenie w historyczną przeszłość nie sprowadzało polityka na manowce? Tutaj biograf się nie wypowiada.

Książkę czyta się gładko⁶; można się z nią spierać; na pewno trzeba będzie prostować ją i uzupełniać. W sumie jednak autorski debiut jest udany.

Stefan Kieniewicz

Mieczysław Pietrusiewicz, *Polityka oświatowa stronnictw ludowych w Polsce w latach 1918—1932*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku, Słupsk 1981, s. 236.

Dotychczasowy dorobek naukowy badań nad dziejami ruchu ludowego w Polsce w małym tylko stopniu uwzględniał problematykę oświaty i szkolnictwa. Właściwie poza pracą Z. Kmiecika¹ i nielicznymi artykułami, zwłaszcza o tematyce lokalnej i regionalnej, historyk nie ma nic więcej do odnotowania. Na książkę ukazującą politykę oświatową stronnictw ludowych w Polsce w okresie drugiej niepodległości czytelnik czekał bezskutecznie od wielu lat.

Autor podjął się zadania trudnego ze względów metodologicznych i żmudnego przy uwzględnieniu faktu, że źródła są rozproszone, a stan badań mało zaawansowany. M. Pietrusiewicz — doświadczony badacz ruchu ludowego na ziemiach północnych Polski, wykorzystał materiały archiwalne z AAN, AZHRL i ZG ZNP, głównie jednakże prasę, akty normatywne i wydawnictwa źródłowe. Szkoda, że autor nie przeprowadził kwerendy przynajmniej w kilku archiwach wojewódzkich i nie wykorzystał paru tytułów ludowej prasy terenowej. Zastrzeżenia budzi też stopień wykorzystania literatury naukowej².

Praca składa się ze wstępu, zakończenia, wykazu źródeł i literatury, aneksów oraz czterech rozdziałów. W rozdziale I autor wyjaśnia pojęcie „polityki oświatowej”, jej genezę i realizację na przykładzie wybranych krajów europejskich. Rozdział to interesujący, ale biorąc pod uwagę stan badań, zwłaszcza opracowania najnowsze, można było zrezygnować z rozważań teoretycznych, jako że autor nie wniósł nowych elementów poznawczych do aktualnej wiedzy³. Rozdział II ukazuje w sposób syntetyczny programy i praktyczną działalność oświatowo-kulturalną ruchu ludowego w trzech zaborach w latach 1895—1918. Dzięki temu czytelnik ma możliwość prześledzenia zmian, jakie dokonywały się w Polsce niepodległej, zarówno

⁶ Nadużywa co prawda autor wyrazu „przysłowiowy”; są więc „przysłowiowe” u niego: woda (s. 5), nędza (s. 16), zbieractwo (s. 31), zółć (s. 54), Scylla i Charybda (s. 100) itd. Razi mnie posługiwanie się wyrazem „dywagacje” w znaczeniu: rozważania (s. 32) gdy wyraz ten oznacza mówienie od rzeczy. Błędnie też mamy na s. 41 i 52 rozprężenie, zamiast rozprężenie. Wiele niestety jest w książce literówek, a i niedokładności w indeksie.

¹ Z. Kmiecik, *Ruch oświatowy na wsi Królestwa Polskiego 1905—1914*, Warszawa 1963.

² Autor nie wykorzystał m. in. wydawnictwa źródłowego: *Wybór publicystyki Niezależnej Partii Chłopskiej*, wstęp i wybór A. Łuczak, K. Przybysz, Warszawa 1975. Z opracowań brak np. artykułu J. Schoenbrenner, *Stronnictwa ludowe a zagadnienia oświaty w latach 1918—1923*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1963, nr 5 oraz pracy H. Brodowskiej, *Ruch chłopski po uwłaszczeniu w Królestwie Polskim 1864—1904*, Warszawa 1967.

³ Gruntownie omawiają problem: M. Pęcherski, *Polityka oświatowa*, Wrocław 1975; tenże, *System oświatowy w Polsce Ludowej na tle porównawczym*, Warszawa 1981; tenże, *Polityka oświatowa w krajach socjalistycznych*, „Nauczyciel i Wychowanie” 1964, nr 2; tenże, *Problemy polityki oświatowej*, tamże 1968, nr 4; H. Jabłoński, *Polityka oświatowa w Polsce Ludowej*, „Wiedza i Życie” 1948, nr 12; J. Wołczyk, *Elementy polityki oświatowej*, Warszawa 1974.

w stanie oświaty jak i w programach, formach i metodach działalności stronnictw ludowych. Rozdział III poświęcony jest analizie programów oświatowo-wychowawczych stronnictw ludowych w latach 1918—1932. Mamy tu zlepek różnych problemów, które przez historyków oświaty zostały już wyczerpująco omówione. Pięć podrozdziałów zawiera informacje o projektach nowych systemów szkolnych, Sejmie nauczycielskim, ustawodawstwie szkolnym, reformie jędrzejewiczowskiej i jej ocenie (32 strony) oraz jeden na temat „Problemów oświaty w programach stronnictw ludowych” (21 stron). Poważnym mankamentem jest to, że autor nie wykorzystał materiału faktograficznego dotyczącego spraw szkolnych do analizy teoretycznych założeń programowych stronnictw ludowych.

W rozdziale IV autor omawia walkę stronnictw ludowych o realizację własnych programów oświatowych w latach 1918—1932. Ukazuje stanowisko posłów ludowych na forum sejmu wobec spraw oświatowych, walkę o szkołę powszechną na łamach prasy oraz działalność ludowców w ramach Towarzystwa Oświaty Demokratycznej „Nowe Tory”. Szkoda, że autor nie podjął próby odtworzenia walki stronnictw ludowych o oświatę powszechną w samorządzie terytorialnym, od którego w dużym stopniu zależała jakość szkolnictwa powszechnego. Mówiąc o działalności sejmowej posłów ludowych nie przedstawił ich stanowiska wobec projektów ustaw szkolnych z 1922 r., projektów ustroju szkolnego i konkordatu z Watykanem. Obrazując zaś walkę o szkołę powszechną na łamach prasy oparł się głównie na „Piaście” i „Zielonym Sztandarze” — ukazujących raczej stanowisko władz naczelnych stronnictw. Pominięcie prasy lokalnej przy braku archiwaliów utrudniło autorowi wydobycie rozbieżności między „górami” a terenowymi ogniwami partii chłopskich w wielu sprawach szkolnych (roli religii, szkoły wysoko zorganizowanej, samorządu szkolnego itp.). Różnice w tym względzie były wyraźne i utrzymywały się przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego. W różnych rejonach kraju i w różnych stronnictwach chłopskich nateżenie tego zjawiska nie było jednakowe. Jednak samo jego istnienie dowodzi nie tylko konieczności prowadzenia gruntowniejszych badań tym bardziej jeśli uświadomimy sobie, że różnice o których mowa były w wielu przypadkach jedyną przyczyną rozbitcia wewnętrzznego, a nawet zupełnego upadku wielu kół, np. SL⁴.

Z punktu widzenia metodologii ważne jest szukanie odpowiedzi na pytanie: jakie rezultaty osiągały partie chłopskie na forum sejmu i samorządu terytorialnego w walce o realizację własnych programów oświatowych oraz na ile ich działalność propagandowa i wychowawcza przyczyniała się konkretnie do kształtowania odpowiednich postaw ideowych i politycznych środowisk chłopskich. Historyka interesują nie tylko programy, instytucje i partie, ale nie w mniejszym stopniu skuteczność ich działania. Nie zawsze są to efekty niewymierne. Czytelnik nie otrzymał dostatecznej odpowiedzi na to ważne pytanie.

Oddzielnego potraktowania wymaga udział inteligencji w tworzeniu koncepcji oświatowych stronnictw ludowych. Brak też we wstępie pracy określenia, które ze stronnictw ludowych staną się obiektem zainteresowania autora. Dlaczego w pracy nie ma mowy np. o programie i działalności oświatowej Niezależnej Partii Chłopskiej a brak choćby małej wzmianki o Zjednoczeniu Lewicy Chłopskiej „Samopomoc”, czy też o stronnictwach ludowych mniejszości narodowych. Żałować też należy, że autor nie ukazał zmian w programach oświatowych partii chłopskich — wiążąc je z konkretną sytuacją społeczno-polityczną, gospodarczą i stanem świadomości chłopskiej.

⁴ Wynika to jasno z wyników badań i publikacji nie tylko autora recenzji, ale także z prac innych autorów, np. J. Borkowskiego.

W zakończeniu należy zwrócić uwagę na błędnie sporządzoną bibliografię⁶. Na 20 programów oświatowych zamieszczonych w formie aneksu 19 pochodzi z wydawnictwa „Programy stronnictw ludowych” (wybór i opracowanie S. Lato, W. Stankiewicz, Warszawa 1969). Jakież jest sens naukowy publikowania znanych już szeroko dokumentów? Czy nie należało raczej zamieścić fragmentów wystąpień poselskich lub co celniejszych artykułów na tematy oświatowe z prasy ludowej? A może dokumenty archiwalne?

W sumie należy stwierdzić, że praca, choć nie pozbawiona błędów i niedociągnięć, stanowi pierwszy poważny krok na drodze do ukazania niezmiernie ciekawej a równocześnie złożonej polityki oświatowej stronnictw ludowych od drugiej połowy XIX w. do ustawy jędrzejewiczowskiej z marca 1932 r.

Józef Grzywina

Kazimierz Dobrzyński, *Programy oświatowe polskiej radykalnej lewicy socjalistycznej i polityka oświatowa PZPR. Teksty źródłowe z komentarzem 1876—1976*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982, s. 252.

Pisywanie recenzji starannie wyważonych, opatrzonych dawką kurtuazyjnych zwrotów, zwieńczonych sakramentalną formułą o „cennym wkładzie” weszło od dawna do praktyki czasopiśmiennictwa naukowego. Rzecz to mile widziana przez wszystkie zainteresowane strony: autor — choć zdeklarowany miłośnik tzw. konstruktywnej krytyki — doznaje przecież satysfakcji, recenzent — często odnośnego dzieła ucziwie nie przeczytawszy — zyskuje sympatię i opinię człowieka rozważnego, redakcja wreszcie uwalnia się od męczącego korowodu polemik i kolejnych listów z dodatkowymi, bardzo ważnymi wyjaśnieniami. Smutny jest tylko czytelnik, przeglądający ze znudzeniem działą zapisków nijakich, dziwnie do siebie podobnych, stanowiących często mniej lub bardziej zręczne streszczenie oraz komunikat o konstrukcji pracy i rodzajach wykorzystanych źródeł.

Niekiedy jednak wydobycie zdecydowanego tonu w recenzji staje się koniecznością. Ma to miejsce wtedy, gdy na półki księgarskie trafia publikacja ze wszech miar zasługująca na negatywną ocenę, więcej nawet — na ostrzeżenie przed ewentualnym naśladownictwem. Tak właśnie, zdaniem niżej podpisanego, zdarzyło się z niedawno wydaną książką Kazimierza Dobrzyńskiego. W intencji autora jest to chronologicznie ułożony zestaw materiałów źródłowych, obrazujący stosunek polskiej radykalnej lewicy socjalistycznej do zagadnień oświaty w okresie ostatniego stulecia, od czasów marksistowskich kółek samokształceniowych i Wielkiego Proletariatu aż do VII Zjazdu PZPR. Materiały pochodzą z dostępnych zasobów biblioteczných i archiwalnych, znajdujących się w polskich bibliotekach uniwersyteckich (UW, UJ, UMCS), w Bibliotece Narodowej, w Ossolineum, w Muzeum Historii Polskiego Ruchu Robotniczego, a także w Centralnym Archiwum przy KC PZPR. Autor sądzi, że spożytkował wszystkie źródła niezbędne dla kompleksowego przedstawienia podjętego tematu (s. 5—6).

⁶ Brak w dziale opracowań cytowanej pracy Z. Kmiecika. Poza tym m. in.: *O szkołę polską* cz. 3, Lwów-Warszawa 1919; K. Prauss, *W sprawie realizacji powszechnego nauczania w Królestwie Polskim*, Warszawa 1917; *Źródła do dziejów wychowania i myśli społecznej* t. III, red. S. Wołoszyn, Warszawa 1966; *Postępowa myśl oświatowa w Polsce w latach 1918—1939*, opr. B. Ługowski, F. W. Araszkiewicz, Wrocław 1972; *Pisma ulotne stronnictw ludowych w Polsce 1895—1939*, zbrali i opracowali S. Kowalczyk, A. Łuczak, Warszawa 1971; *Materiały źródłowe do historii polskiego ruchu ludowego* t. I—III, Warszawa 1965, 1966, 1967.